

Луїза ОЛЯНДЕР

АНТОЛОГІЯ «50 ПОЛЬСЬКИХ ПОЕТІВ» У ПЕРЕКЛАДІ Д. ПАВЛИЧКА: ХУДОЖНЯ КОНЦЕПТУАЛЬНІСТЬ І ПОЕТИКА

Ідеться про специфіку авторської антології польської поезії Д. Павличка, про її художню концептуальність, аналізується майстерність перекладу; розглядається імагологічний вимір збірки.

Ключові слова: імагологія, концептуальність, історизм, світогляд, нарація, поетика.

Характеризується специфіка авторської антології польської поезії Д. Павличка, її художня концептуальність, аналізується майстерство перекладу, розглядається імагологічний аспект.

Ключевые слова: имагология, концептуальность, историзм, мировоззрение, наррация, поэтика.

Specific features of author's anthology of Polish poetry by D. Pavlychko and its artistic conception are characterized, translator's skills are analysed, imagological aspect is examined.

Key words: imagology, conception, historicity, conception of the world, narration, poetics.

Нема нічого точнішого за поетичне
слово, в якому не спотворюється
природа і вільність мислі, а тільки
увіковічнюється її швидкий спалах
секунди її вогненного життя стають
віками.

Д. Павличко «Гармонія любові»

Не скорбний прах, не розпач некролога,
А невмируща пісня і любов –
Це ми, це вічне всемогуття Бога,
Що смерть свою так саме поборов.

Д. Павличко «На Спаса»

Д. Павличко зробив великий внесок у культуру польського і українського народів, в їхнє красне письменство, створивши антологію «50 польських поетів». Ця книга осяяна не лише високим художнім хистом, а й широтою думки і глибоким філологічним підходом. Текст Антології побудований таким чином, що в ньому чітко простежуються діалогічні відносини між окремими поетами і цілими поколіннями, тому цей доробок українського поета важливий для кожного, хто не тільки читає польську поезію, а і науково її опановує. Іншими словами, Антологія має надзвичайну художню, культурну і наукову цінність.

Мета статті – через структуру і поетику авторської антології Д. Павличка «50 польських поетів», скласти уявлення про її художню концептуальність і майстерність українського перекладача.

Авторська антологія відрізняється від звичайних антологій, які складаються упорядником з перекладів – а значить і тлумачень – багатьох перекладачів, передусім тим, що вона будується за індивідуальною концепцією перекладача/упорядника і виражає його особисту рецепцію не тільки окремих віршів і творчості окремих поетів, а поезії загалом, взятої в її протиріччя і цілісності.

Д. Павличко як перекладач – явище унікальне, про що свідчать його

«Світовий сонет» (1983) та авторські антології польської поезії – «Дзвони зимою» (2000) та «50 польських поетів» (2001).

Незвичайність структури останнього видання полягає, з одного боку, вже в тому, що анотація до нього по суті своїй є не тільки своєрідними уводинами до нього, а й його невід'ємною складовою частиною; з іншого ж боку – в тому, що йому передують дві передмови Д. Павличка – «50 польських поетів» і «Моя антологія польської поезії», – які висвітлюють так звану збірку з двох сторін: об'єктивної та суб'єктивно-об'єктивної.

Об'єктивність підходу виражена в тому, що поет, складаючи «індивідуальну антологію», суворо притримуваясь принципу історизму, відзначивши всі найголовніші її етапи і представивши кожен історико-літературний період найяскравішими його постатями. Водночас він широкими імпресіоністичними мазками змальовує цілісний образ польського поетичного слова, на що вказує сам стиль анотації, де поряд з науковими філософськими термінологічними сполученнями – *модерний спосіб мислення, головні тенденції* – посідають емоційні вислови – *як заспів, доба нових віянь*:

«Збірка, – пише Д. Павличко, – широко презентує твори польської поезії XIX і XX століть. І як заспів до них – твори трьох зачинателів польського поетичного слова з XVI та XVII століть. Книжка дає уявлення про головні тенденції та мотиви, які характеризують епоху романтизму, а пізніше – добу нових віянь у польській літературі від реалізму до інтелектуального, модерного способу мислення поетичними образами. Книжка показує зв'язки різних часів у польській поезії, провідні ідеї в її розвитку, незмірне багатство форм і стилів» [2, 4].

Суб'єктивно-об'єктивний характер антології виявився насамперед у виборі віршів, які мали скласти уявлення про поета, і в тому, що перекладач виразив свою художню концепцію польської поезії загалом, склавши такий її образ, в якому вона перед ним постала. Антологію доцільно сприймати як цілісний текст, у якому пунктиром проходять наскрізні мотиви – Вітчизни, свободи, любові, боротьби, пошуки смислу життя і відповіді на питання, чим є людина...

Проте суб'єктивність не означає свавілля. Перекладаючи і вміщуючи в свою антологію ті чи інші твори польських поетів, керуючись при цьому і власними уподобаннями, й історико-літературними вимогами, Д. Павличко не тільки не спотворив реальне обличчя жодного з них, навпаки – через слово перекладених віршів – виразно змалював їхні портрети.

Найбільш яскраво це простежується тоді, коли він звертається до Яна Каспровича.

Коротка біографічна довідка як структурний елемент творчого портрету характеризує всі основні етапи поезій Я. Каспровича. Акцентуючи увагу на демократичних уподобаннях поета, на *співзвуччі* його музи з *українською тодішньою літературою*, Д. Павличко вказує і на появу в подальшій каспровичівській творчості *консервативно-містичних тенденцій* [див.: 3,163], проте репрезентує його доробок не містичними трьома творами – «Ненавиджу», «Вуста мої мовлять рідко...» і «Кудлатий фавн біжить за німфою», які складають парадигму: *Ненависть* (перші два вірша) – *Любов* (третій вірш). У результаті Я. Каспрович постає як натура пристрасна і бунтарська. На сторінках Антології, завдяки алюзіям, він бачиться таким, яким зобразив його на імпресіоністичному портреті Л. Вичулковський.

У вірш «Ненавиджу», який найбільш повно передає бунтарський характер поета, треба особливу увагу звернути на експресивні завершальні рядки:

Пігмеї, в слимачій лушпині
Вони лиш гниють,
Коли інші життя віддають
За правду!

[2,164].

Цей вірш Я. Каспровича постає в контексті поеми «Giordano Bruno», його зміст особливо перегукується з XXVI строфою («Konał Giordano i gasnącym wzrokiem...») [5, 26]. А у сучасного українського читача ці рядки оживляють постаті О. Ольжича, О. Теліги і особливо В. Стуса та інших достойників, які віддавали життя за правду. Вірш акцентує на актуальності порушених у ньому проблем для сучасної України. Не відомо, чи були такі асоціації у самого Д. Павличка, а в реципієнта вони виникають. Проте все ж між думками Я. Каспровича, що пролунали у вірші «Ненависть», і питанням/зверненням до Божої Матері, яке виникло в ліричного героя у творі Д. Павличка «На Спасе», є співзвучність і діалогічність:

Скажи, чому мій брат, колючим
дротом скутий,
у тім'я стріляний, помер, як твій
Ісус?
Чому цей світ кричить, мов кінь,
мечем проткнутий,
Чому на смерть ідуть і Марченко
і Стус?

[1 , 5].

Дуже вдало презентовано в Антології Ципріяна Норвіда, чітко підкреслено в його поезії надзвичайно важливі для Польщі універсальні мотиви, які близькі й Д. Павличкові, зокрема ті, що стоять за словами польського поета: «Я лиш тоді живу, як думка вільна в мене» [2, 129].

Присвійний займенник *моя* у заголовку другої передмови не лише підкреслює

індивідуальність авторського відбору віршів, а й указує на той факт, що антологія постає як автопортрет самого Д. Павличка, віддзеркалюючи його власне бачення світу крізь польську поезію, бо кожна рецепція – а переклад таким і є – говорить не лише про те, що сприймається, а й про того, хто сприймає.

Структура антології свідчить, як живе польська поезія саме в індивідуальній рецепції, що виявляється не стільки у виборі персоналій, скільки – віршів. Зокрема, це простежується у виборі для перекладу фрагментів із поеми А. Міцкевича «Дзяди»: перекладаються – «Дорога до Росії», «Передмістя столиці», «Петербург», «Пам'ятник Петру Великому», «Перегляд війська», але пропускається вірш «Російським друзям». Постають питання: *Чому? І що від того змінюється? І чи змінюється щось від цього взагалі?* Не випадок говорити від імені Д. Павличка. Але ситуація *умовчання*, що виникає, потребує роздумів, бо *умовчання* теж змістовно. На нашу думку, тут все ж таки відбувається певна переакцентація смислів, незалежно від намірів перекладача.

Майстерність Д. Павличка не лише перекладача, а й інтерпретатора польської поезії полягає і в тому, що він своїм зором осягає такі глибини змісту різноманітних творів, які без його втручання проходять непомітними і неосмисленими. Більш того поет вміє знайти і показати те приховане спільне, що їх об'єднує. Це йому вдається завдяки сміливому, новаторському підходу до структури Антології. У зв'язку з цим у передмові «Моя антологія польської поезії» зауважено:

«Я дозволив собі, – пише Д. Павличко, – відійти від правила, за яким до Антології не включають великих за розміром творів, і подав чотири поеми: “Петербург” Адама Міцкевича, “Ангеллі” Юліуша Словацького, “Френсіс Бекон або Дієго Веласкес на дентистичному кріслі” Тадеуша Ружевича і “Тишу” Богдана Задури. Ці речі одного жанру, та їх важко зіставляти, бо надто далекі вони одна від одної за часом написання, змістом, формою і стилістикою, але це варто робити, щоб відчутти багатство, яке існує в поєднанні романтичного, реалістичного і надреалістичного стилів. Здається, нічого спільного з “Петербургом” та “Ангеллі” не може бути мати поема про англійського маляра, який любив зображати розчавлену людську плоть. Там розчавлений народ, тут розчавлена духовність людини. Філософські підоснови цих речей однакові» [2, 8].

Це ще раз підкреслює, що, досягаючи органічності тексту, Д. Павличко нічого випадкового – без внутрішніх зв'язків – до Антології не вмів.

Коли йдеться про Антологію, то як основне постає питання *адекватності* і *неадекватності* перекладу до оригіналу. Наголосивши на тому, що Д. Павличко-перекладач дуже бережно ставиться до оригіналу, зазначимо, що це звичайно тема окремого дослідження, проте все ж таки варто зупинитись на одному аспекті цієї проблеми. На наш погляд, так звана *неадекватність* перекладу Д. Павличка важлива для розуміння світогляду українського поета. Висновок А. Савенця – автора загалом ґрунтовної монографії «Поезія у перекладі: українська Шимборська», – що відхилення від оригіналу вірша «*Sto rosiech*» («Сто потіх») «є одним із сигналів відсутності у перекладача необхідної мовної компетенції» [3, 256] – занадто категоричний. Д. Павличко рядки В. Шимборської:

*oczami tylko widzi,
uszami tylko słyszy* [цит. за: 3, 251] –
переклав так:
*він бачить лише очима,
чує лише вухами...* [цит. за: 3, 252]

Переклад дійсно дає певну можливість прочитати так, як прочитав ці рядки А. Савенець: *він бачить лише очима / чує лише вухами*, тоді як у Д. Павличка логічний наголос інший: *він бачить лише очима / чує лише вухами*, що акцентовано рядком, котрий починається зі слова *чує*.

«Формулювання *він бачить лише очима / чує лише вухами*, – пише автор монографії, – передбачає, що людина може бачити лише очима, ніякий інший орган не може виконувати цю функцію відповідно, ніякий інший орган, окрім вух, не може чути. У той час в оригіналі стверджується: *oczami tylko widzi / uszami tylko słyszy* – тобто мається на увазі зовсім інше, а саме: очі й вуха надані лише для зору і слуху і не можуть виконувати жодних інших функцій» [3, 256].

Між тим оригінал, хоча і в менший мірі ніж переклад, але при бажанні теж можна прочитати в такий спосіб: ***oczami tylko widzi uszami tylko słyszy***.

У своїй праці А. Савенець міркує про відсутність відповідника для сталого в польській мові сполученню *sto rosiech*, котрий слугує в тексті своєрідним ключовим образом, детальна характеристика якого, конкретизуючись, розгортається в подальшій поетичній нарації. Цей факт додає великих труднощів для перекладу на іншу мову. У монографії наводиться, як приклад, текст С. Йовенко, котра, намагаючись знайти найбільш повний відповідник змісту, що криється у виразі *sto rosiech*, переклала його не менш сталим прислів'ям *smix ta й godi*. Проте Д. Павличко вважає за доцільне залишити все без змін і зберегти назву вірша В. Шимборської «*Sto rosiech*» в дослівному перекладі «*Сто потіх*» і тим самим збагатив українську мову, розширюючи зміст слова *potіxa*.

На завершення треба зауважити, що поезія Польщі в перекладацькій рецепції Д. Павличка постала у співзвучності з поезією українською, в *чужому* слові озвалося слово *своє*. В імагологічному

вимірі цей письменницький подвиг має велике значення, тому що він сприяє глибшому пізнанню народом самого себе, своєї ідентичності і водночас, дає змогу, зрозумівши слово *іншого*, по-новому побачити картину світу.

Антологія «50 польських поетів» складена великим художником, а тому вона не справляє враження дещо механічного і випадкового зведення тих чи інших віршів під одну обкладинку, як це іноді трапляється з деякими іншими виданнями такого типу. Польська поезія пройшла через мисль і серце Д. Павличка. Завдяки цілісному її сприйняттю українському поетові й перекладачеві вдалося розкрити національну своєрідність душі польського народу, показати, як його цінності співвідносяться з загальнолюдськими, збагачуючи їх. Характеризуючи творчість Пйотра Целєша, Д. Павличко пише: «... коли спокій поета раптом обривається – то це стає справді глибоким переживанням і його самого, і того, хто вірші Целєша читає. Він пробує так само підняти філософські теми, малюючи історичні постаті різних часів і народів» (курсів мій. – Л.О.) [, 521]. Це висловлення певною мірою правомірно спрямувати і на авторську антологію Д. Павличка, яка стимулює думку і активізує уяву, завдяки чому виникає потреба підняти філософські теми і малювати історичні та сучасні постаті польського красномовного письменства. Але досягти в цьому позитивного результату можна лише за умови, якщо читати антологію «50 польських поетів» не вибірково, а підряд, не пропускаючи жодного рядка. Тільки тоді з її сторінок літературний процес у Польщі – зокрема його поезія – постане у свідомості реципієнта як пульсуюче життя, зі своїм сюжетом і своїми героями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павличко Д. На Спаса // Літ. Україна. – 2005 – 18 серпня. – С. 5.
2. 50 польських поетів: Антологія польської поезії / Пер., передм. та довід. про авт. Д. Павличка. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 583 с.
3. Савенець А. Поезія у перекладі: «українська» Шимборська: монографія. – Люблин-Житомир: Полісся, 2006. – 366 с.
4. Світовий сонет: Антологія / Пер., передм., довід. про авт. Д. Павличка. – К.: Дніпро, 1983. – 470 с.
5. Kasprówicz Jan. Wybór poezji. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańck: Zakład Narodowy imeni Ossolińskicc – Wydawnictwo, 1973. – 458 s.

Іван ЗИМОМРЯ

ОСОБЛИВОСТІ РЕЦЕПЦІЇ ПОЕЗІЇ ДМИТРА ПАВЛИЧКА У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПРОСТОРИ

У статті зроблена спроба розкрити особливості рецепції поезії Дмитра Павличка у німецькомовному просторі крізь призму інтерпретацій Йони Грубера та Ірини Качанюк-Спех.

Ключові слова: переклад, інтерпретація, рецепція, Д.Павличко, Й.Грубер, І.Качанюк-Спех.

In the article the peculiarities of the reception in German-speaking area of the Dmytro Pavlychko's works are outlined through the prism of the Jona Gruber's and Irena Kachaniuk-Spiech interpretations.

Keywords: translation, interpretation, reception, Pavlychko D., J. Gruber, I.Kachanyuk-Spyeh.

В статье сделана попытка раскрыть особенности рецепции поэзии Дмитрия Павлычко в немецкоязычном пространстве сквозь призму интерпретаций Ионы Грубера и Ирины Качанюк-Спех.

Ключевые слова: перевод, интерпретация, рецепция, Д. Павлычко, И. Грубер, И.Качанюк-Спех.

У системі розвитку національного письменства, а також у процесі взаємодії національних літератур споріднених або неспоріднених народів особливу роль відіграють перекладні твори. При цьому розголос, який викликає у реципієнтів певна інтерпретація оригінального тексту мовою мети, не завжди адекватно віддзеркалює вагомість творчості конкретного письменника у контексті національної літератури. Прикладом може послужити не оцінений належною мірою за межами України доробок Володимира Винниченка (1880–1951), Миколи Хвильового (1893–1933), Павла Тичини (1891–1967), Василя Стуса (1938–1985). На ефективність рецепційного процесу в конкретно-історичному контексті впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Приміром, у ХХ столітті обставини розвитку австрійського національного письменства загалом були сприятливішими, якщо його порівнювати з поступом української літератури. Однак твори Адальберта Штіфтера, Густава Майрінка, Гуго фон Гофманнстала, Гайміто фон Додерера, Ганса Карла Артманна, Ільзе Айхінгер, Інгеборг Бахманн, Томаса Бернгарда, Норберта Гстрайна все ще не дійшли до українського читача у повному обсязі, у тім числі, у